

सक्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन तालिमले
विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा ल्याएको परिवर्तन

स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोश्रो वर्षको आंशिक
आवश्यकता पूर्तिको लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता
टंकप्रसाद गौतम
एम.एड. दोश्रो वर्ष
क्याम्पस रोल नं.: १४८
दोश्रो वर्ष २०६३
त्रि.वि.वि. दर्ता नं.: ७०८८-८७
परीक्षा क्रमाङ्क : २१४००७८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर-४, मोरङ्ग

२०६७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर-४, मोरङ

सिफारिस पत्र

यस सुकुना बहुमुखी क्याम्पसको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयमा अध्ययनरत छात्र श्री टंक प्रसाद गौतमले “सक्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन तालिमले विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा ल्याएको परिवर्तन” विषयक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । उहाँले तयार पार्नुभएको यस शोधपत्रको अध्ययन, निष्कर्ष र प्रस्तुतीकरणप्रति म सन्तुष्ट छु । शोधपत्रको समग्र मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६७/६/१०

.....
गणेशप्रसाद दहाल
शोध निर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर-४, मोरङ

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङमा शिक्षाशास्त्र सङ्घाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्र श्री टंक प्रसाद गौतमले त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्घाय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको लागि “सक्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन तालिमले विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा ल्याएको परिवर्तन” शीर्षकमा अध्ययन कार्य पूरा गरी तयार शोधपत्र स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नुभएकोले यो शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं	नाम थर	पद	हस्ताक्षर

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि *सक्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन तालिमले विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा ल्याएको परिवर्तन* भन्ने विषयमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

यो शोधपत्र तयार गर्ने सिलसिलामा आफ्नो समयको अत्यन्त व्यस्ततालाई समेत पन्छाई अमूल्य समय, सुभाष र निरन्तर सल्लाह प्रदान गर्नुहुने आदरणीय एवं श्रद्धेय मेरा शोधनिर्देशक श्री गणेशप्रसाद दहाल ज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । लेखनकार्यमा हौसला प्रदान गर्नुहुने क्याम्पस प्रमुख श्री पितकुमार श्रेष्ठज्यू, विभागीय प्रमुख एवं अन्य श्रद्धेय गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । प्रश्नावली भरी सहयोग गर्नुहुने विद्यालय निरीक्षक, स्रोतव्यक्ति, प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी एवं विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अन्तमा, यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टङ्कण गरी सहयोग गर्ने भाई किरण ढकाल, शोधपत्रको भाषा सम्पादनमा सहयोग गर्नुहुने मित्र नीलमणि खनाल साथै सम्पादनमा विशेष प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने भाई डिल्लीरमण र शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने सबैप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समितिसमक्ष पेश गर्दछु ।

टंकप्रसाद गौतम

शोध सार

प्रस्तुत अध्ययन 'सक्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन तालिमले विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा ल्याएको परिवर्तन' को प्रमुख उद्देश्य विद्यालयको विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनको क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्र.अ. व्यवस्थापन तालिमबाट प्राप्त सीपको प्रयोगले सूचना व्यवस्थापनमा आएको परिवर्तनको लेखाजोखा गर्नु रहेको छ ।

यो अध्ययनले गैर प्रयोगात्मक विधिलाई अंगाली सर्भेक्षण विधिलाई आधार बनाएको छ । अध्ययनबाट प्राप्त सूचनालाई व्याख्या, विश्लेषण र वर्णनात्मक तथा गुणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस अध्ययनलाई सम्पन्न गर्नका लागि भ्वापा जिल्लाका शहरी क्षेत्रबाट ५ वटा विद्यालय र ग्रामीण क्षेत्रबाट ५ वटा विद्यालय गरी जम्मा १० वटा विद्यालय अध्ययनको नमूनाको रूपमा छनौट गरी उक्त विद्यालयका १० जना प्रधानाध्यापक, १० वटा विद्यालयका तथ्याङ्क सम्बन्धि काम गर्ने २/२ जनाका दरले २० जना शिक्षक, प्रत्येक विद्यालयका कक्षा १० मा अध्ययनरत कक्ष ९ को वार्षिक परीक्षामा उच्च अङ्क प्राप्त गर्ने १ जना छात्र र १ जना छात्रा गरी २० जना विद्यार्थी वि.व्य.स.का १० जना अध्यक्षहरू र ६ जना स्रोत व्यक्ति र ४ जना विद्यालय निरीक्षकहरूलाई जनसंख्याको नमूनाको रूपमा लिइएको छ । अध्ययनको क्रममा सरोकारवालाहरूसँग प्रश्नावली र छलफलको माध्यमबाट प्राप्त सूचनालाई संकलन गरीएको छ ।

सक्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन तालिम पश्चात विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा केही सकारात्मक नतिजाहरू प्राप्त भएको देखिन्छ । तथ्याङ्क सम्बन्धि कार्यमा शिक्षक र कर्मचारीको सहभागिता बढ्नुको साथै सूचना व्यवस्थापनका लागि कम्प्यूटर प्रविधिको प्रयोग हुन थालेको छ । अध्ययनबाट विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता ल्याउनको लागि कार्यान्वयनमा देखिएका कमीकमजोरीहरूको निराकरण गर्न सम्बन्धित सरोकारवालाहरू प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, वि.व्य.स., स्रोतव्यक्ति, विद्यालय निरीक्षकहरूले समेत विद्यार्थी सूचनालाई महत्व दिनु पर्ने र शैक्षिक निर्णय लिँदा विद्यार्थी तथ्याङ्कलाई मुख्य आधार बनाउनु पर्ने कुरा सुझावको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । विद्यार्थी सूचनाको व्यवस्थापनबाट शैक्षिक उपलब्धी/सुधारमा समेत सकारात्मक परिवर्तन आई विद्यालयले अपेक्षा गरेको लक्ष्य हासिल हुनसक्ने, विद्यालयले शैक्षिक निर्णय गर्दा तथ्याङ्कलाई मुख्य आधार बनाउनु पर्ने र विद्यालयका आन्तरिक गतिविधिहरू सूचनाको रूपमा सरोकारवालाहरू सम्म पुऱ्याउनु पर्ने, समयानुकूल सूचना व्यवस्थापनलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने जस्ता सुझावहरू दिइएको छ ।

विषय सूची

क्र.सं.	पेज नं
सिफारीस पत्र	I
स्विकृती पत्र	II
कृतज्ञता	III
शोध सार	IV
सम्बन्धित शब्दहरूको पुरारूप	V
परिच्छेद एक : परिचय (Introduction)	१-९
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)	१
१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)	४
१.३ अध्ययनको औचित्य (Rationale of the Study)	६
१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू (Objectives of the Study)	८
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू (Research Questions)	८
१.६ अध्ययनको परिसीमा (Delimitations of the Study)	९
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Related Literature)	१०-१९
२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Related Literature)	१०
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार/ढाँचा (Theoretical Framework of the Study)	१४
२.३ शैक्षिक उपादेयता (Educational Implications)	१८
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि (Research Methodology)	२०-२४
३.१ अनुसन्धान ढाँचा (Research Design)	२०
३.२ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया (Data Collection Procedure)	२०
३.२.१ जनसङ्ख्या	२०
३.२.२ नमुना छनौट	२१

३.२.३ नमुना छनौट विधि	२१
३.२.४ नमूना छनौटका आधार	२१
३.३ अध्ययनका साधनहरु (Research Tools)	२२
३.४ तथ्याङ्कका स्रोतहरु (Sources of Data)	२३
३.४.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Source)	२३
३.४.२ माध्यमिक स्रोत (Secondary Source)	२३
३.५ तथ्याङ्क प्रस्तुतिकरण प्रक्रिया (Data Presentation Procedures)	२३
परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण	
(Analysis and Interpretation of Data)	२५-४७
४.१ विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनका क्षेत्रहरु	२५
४.२ व्यवस्थापन तालिमबाट प्राप्त सीपले ल्याएको परिवर्तन	२७
४.३ विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनका समस्याका कारणहरु	४१
४.४ विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने उपायहरु	४५
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष तथा सुझावहरु	
(Findings, Conclusions and Recommendations)	४८-५३
५.१ प्राप्ति (Findings)	४८
५.२ निष्कर्ष (Conclusion)	५०
५.३ सुझावहरु (Recommendations)	५१
सन्दर्भ सामग्री	
अनूसूचिहरु	

तालिका सूची

तालिका नं		पेज नं.
१	विद्यालयको विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनका क्षेत्रहरु	२५
२	विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनको अवस्था	२८
३	तालिमबाट प्राप्त सीपको प्रयोगको अवस्था	३३
४	विद्यालय सूचना व्यवस्थापनमा छलफलको अवस्था	३६
५	प्र.अ.द्वारा विद्यालयमा सम्पादित कार्यहरुको अवस्था	३७
६	विद्यार्थी सूचना प्रदर्शनको अवस्था	३८
७	विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनका समस्याहरु	४१
८	विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनका समस्याका कारणहरु	४२

चित्र सूची

चित्र नं		पेज नं
१	विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनका क्षेत्रहरु	२६
२	सूचना व्यवस्थापनमा सहभागिता	३४
३	प्र.अ.द्वारा विद्यालयमा सम्पादित कार्यहरुको अवस्था	३५
४	कक्षा कोठामा प्रदर्शित विद्यार्थी सूचनाको अवस्था	४१
५	विद्यार्थी सूचना व्यवस्थापनका समस्याका कारणहरु	४३

सम्बन्धित शब्दहरूको पुरारूप (Abbreviation)

उ.मा.वि.	-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
जि.शि.का.	-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
नि.मा.वि.	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	-	प्रधानाध्यापक
वि.नि	-	विद्यालय निरीक्षक
वि.व्य.स.	-	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
स्रो.व्य.	-	स्रोत व्यक्ति
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
शि.अ.स.	-	शिक्षक-अविभावक संघ
BPEP	-	Basic and Primary Education Project
CTEVT	-	Council for Technical Educational & Vocational Training
EFA	-	Education For All
EMIS	-	Educational Management Information System
PTA	-	Parent Teacher Association
S.L.C.	-	School Leaving Certificate
SIP	-	School Improvement Plan